

ЦЕННОСТ И СУБЕКТИВЕН СМИСЪЛ В ИКОНОМИЧЕСКИЯ ЖИВОТ: ТЕОРЕТИЧНИЯТ ПРОБИВ НА КАРЛ МЕНГЕР

Д-р Кольо Коев¹

1. *Икономическият анализ в контекста на социалнонаучното познание.*

В историята на социологическите идеи е добре известно влиянието на природните науки (особено на биологията и на физиката) върху изграждането на социологически понятия, особено по времето на първия позитивизъм (вж. Фотев 1982). Нещо повече, самото развитие на социологическите теории основателно се разглежда като борба срещу безкритично заемане на образци от естествените науки. Но пък далеч не толкова добре са проучени много по-естествените взаимодействия именно със “съседските” дисциплини. Разбира се, като всички съседски взаимоотношения и тези в науката често пъти водят до “нахлуване” в “чужди” пространства или до неправомерно, от по-късна гледна точка, разширяване на “собствената” територия². Кое то пък провокира един криво разбран “ведомствено-научен патриотизъм” и ревниво укрепване на границите. Проследяването на такава историческа линия обаче би позволило да се види каква роля действително е изиграл и какъв потенциал крие диалогът между различните социални науки за развитието на всяка от тях. А това е толкова по-важно, като се има предвид тъжното обстоятелство, че днес социалните учени от различни области не показват особена склонност към диалог, независимо от постоянно преоткриваната необходимост да се провеждат **междудисциплинарни** изследвания.³

Позицията на икономиката в това отношение е наистина уникална.⁴ Вече обсъдихме функцията на автономизиралата се икономическа реалност във Веберовото творчество за

---

¹ Кольо Коев е редактор на сп. Социологически проблеми.

² Заедно с това е добре позната и ситуацията на *post hoc* “присвояване” на чужди периметри. Случаят с Веберовата *Протестантска етика*, (за самия него едно несъмнено икономико-историческо изследване), която днес се смята за образец на *социологически* анализ, е само един от многото възможни примери.

³ Въпросът, разбира се, не е там, че такива изследвания липсват, а тъкмо в затворените пространства за **диалог** между учени най-вече от споменатите “съседски” дисциплини поради абдикиране от задължението да се търсят общи методологически полета.

⁴ Един от малцината, направили съществена крачка към изследване на “пограничното” взаимодействие между социология и икономика, е Т. Парсънс, който анализира развитието на категорията “социално действие” и откъм нейното икономическо битие в концепциите на А. Маршал, В. Парето и М. Вебер (вж. Parsons 1968; както и Parsons 1933-1934).

аналитично открояване на гледна точка към всекидневния живот. Но системата от икономически категории като теоретична нагласа към икономическата реалност може да има също толкова съществено социологическо значение, ако насочим интереса си към генезиса и към социалното битие на тези категории.

Не случайно Вебер започва обсъждането на идеалните типове със “синтезите”, извършвани в “абстрактната икономическа теория”. За него тези понятия са далеч от това да бъдат просто описание на действителността, но също толкова малко те представляват система от формални пропозиции (изразяващи “истинската реалност”) от типа на конструктите, с които си служи естественонаучното познание. Той е склонен да ги разглежда като идеални типове *par excellence*, обвързани с познатата ни “антропоцентрична” гледна точка. Като средства за рационално тълкуване, те “разкриват не ‘действително действие’, а ‘обективно възможни’ взаимовръзки.” (Weber 1968: 130). Зад израза “абстрактна икономическа теория” се крие т.нар. Австрийска школа в икономическата наука и най-вече приносът на нейния лидер през 80-те и 90-те години на XIX в. - Карл Менгер. С неговото име се свързва най-вече “коперниканският обрат” (Шумпетер) в теорията за стойността, отворил пътя за развитието на “неокласическото” икономическо мислене.

Тук идеите на Карл Менгер ще ни занимават не толкова с оглед на по-сетнешното развитие на икономиката или с оглед на решаване на собствено икономически проблеми, колкото във връзка с разгръщането на “разбиращата” социология на Вебер, върху която той оказва несъмнено, но рядко поставяно на дискусия влияние.⁵

Преди да очертая теоретичната рамка на Менгеровото схващане ще коментирам накратко една класификация на Карл Полани на различни исторически типове икономически анализ, която по любопитен начин констатира връзката Менгер-Вебер. Тази класификация се опира на два

---

⁵ Наистина диалогът Вебер-Менгер никога не придобива публична форма, ако под това разбираме кореспонденция между двамата или поне открита дискусия. Нещо повече, в трудовете на Менгер дори не фигурира името на Вебер, да не говорим за позоваване на негови съчинения. Вебер също е “скъперник” в това отношение и както видяхме дори в програмната му студия, писана по повод поемането на *Archiv fuer Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* (заедно с Вернер Зомбарт и Едгар Яфе), името на австрийския икономист е “закодирано” в обичайния за “историческата школа” етикет “абстрактна икономическа теория”. Това вероятно се дължи отчасти на някои биографични особености на двамата мислители, отчасти на разгорялата се през 80-те години на XIX в. ожесточена схватка между Менгер и лидера на “историческата школа” (с която повече или по-малко се идентифицира Вебер) Густав Шмолер. Но **интензивният вътрешен диалог** с австрийския икономист пронизва цялото Веберово творчество и пренебрегването му днес, включително в Германия (въпреки някои признаци в последно време за промяна на ситуацията), е направо необяснимо. Освен ако не решим да търсим причините в извъннаучни обстоятелства, например във все още неизживяните предръзсъдъци, родени от остракизма спрямо Австрийската школа в Германия от края на XIX и началото на XX в. По-нататък контекстуално ще цитирам някои от трудовете, които правят изключение в това отношение.

пункта: 1) До каква степен съответният анализ е свързан с допускане за автономна икономическа система в обществото или пък, обратно, изразява перспектива към обществото като цяло, разглеждайки икономическите феномени като просто негов аспект; 2) До каква степен възгледите на мислителите отчитат конкретни психични мотиви на икономическите дейци?

На тази основа Полани очертава пет групи автори, които са хронологически свързани помежду си във всяка от групите:

(1) Първоначален социетален подход:

Монтескьо (1748)

Франсоа Кене (1758)

Адам Смит (1776)

(2) Първоначален икономистичен подход:

Таунсенд (1786)

Малтус (1798)

Рикардо (1817)

(3) Връщане към социеталния подход:

Кери (1837)

Лист (1841)

Маркс (1859)

(4) Връщане към икономистичния подход:

Менгер (1871)

(5) Синтез на (3) и на (4):

Макс Вебер (1905) (вж. Polanyi 1968:123).

Интересното във въпросната схема е, че Менгер и Вебер попадат в две различни групи, които бележат съответно връщане към икономистичния подход и синтез на социетална и икономическа перспектива. И в двата случая обаче, според мен, става дума не просто за “връщане” или за “синтез”, а за ново **теоретично** равнище на разгръщане на социално-научното знание. От така представената схема може да се допусне, че Веберовият синтез е специфично опосреден от теоретичния пробив на Менгер. Полани изтъква специално основанието си да свърже Менгер със строго икономически анализ: “Менгер е първият икономист, който преднамерено прави разлика между грижа за удовлетворяване на материални нужди и грижа за разпределяне на недостигащи средства. Обвързвайки теорията на избора или ‘формалната икономика’ с разпределянето на материални блага, неокласическата школа дефинира сферата на *икономическата теория*. Отсега нататък тя вече не е уязвима за критиката, че се основава на природни закони, като например закона на Малтус или закона за намаляващата доходност. Изгражда се обща теория на цените, а

икономическият анализ придобива една липсваща му до тогава прецизност. Формулите на равновесието позволяват въвеждането на теореми на оптимума, придаващи върховенство на икономическия принцип” (Polanyi 1968:134-135). Следователно, от такава гледна точка важен принос на Менгер към икономическия анализ е открояването на нещо, което можем да наречем **самореферентност** на икономическия живот, като по този начин за пръв път (на базата на това “ограничение”) става възможно строгото дефиниране на икономическата теория. А доколкото икономическите отношения въвличат в **едно силово поле** и най-скритите ниши на социалния живот, икономическата теория се оказва **първият** вид социалнонаучно познание, което отваря специфичен достъп към **тоталността** от обществени процеси.

Заедно с това икономическата наука в Менгерова интерпретация е насочена вече не само към феномените от своята предметна област, а обръща теоретичен поглед и към самата себе си, като активно присъстваща в тази предметна област. Т.е. самореферентността на икономическия живот препраща към **саморефлексивността** на науката икономика. Всъщност, както ще видим, подчертавайки саморефлексивността на икономическата **теория**, Менгер дава възможност за по-широко “социетално”, ако използваме термина на Полани, приложение на постигнатото от него, от което се възползва Макс Вебер. Същевременно обаче, за разлика от редица свои последователи (например Лудвиг фон Мизес), Менгер не е склонен към каквото и да било универсализиране на икономическия анализ. Нещо повече, той е убеден, че “универсално” разбиране на социалните феномени е възможно само на основата на “множество от социални науки”, които биха ни предложили и **многогранно** схващане на тези феномени (срв. Menger 1969:66).

Изследователят на философията на Австрийската школа, Раймонд Кубеду, съвсем точно акцентира върху онази страна на Менгеровата икономика, която е релевантна на един особено чувствителен за социалнонаучното познание по това време проблем: “Менгер не пренася върху философията на социалните науки метода и целите на икономическата наука. Но той пренася върху теоретичните социални науки (включващи и икономиката) теория за човешкото действие и за възникването на социалните институции. По такъв начин революционното ядро на неговото мислене се състои в новите възможности за изследването на социални феномени, които открива неговата *теория за субективната стойност* (Cubbedu 1993:4).

По този начин стигаме до другия момент в класификацията на Полани - до така и останалия неразгърнат втори критерий за нейното изграждане: степента, в която авторите отчитат субективните мотиви на икономическите дейци. Тъкмо това е **решаващото** свързващо звено между Вебер и Менгер, което ги поставя в **общия контекст на разбиращата гледна точка**. Ето по тези, изявени от Полани две линии ще разгледаме някои елементи от социално-икономическата теория на Карл Менгер.

2. Икономиката като интерпретативна наука: принципът на човешкия избор.

Днес за съжаление, ако изобщо изследователите се връщат към Менгер, то е най-често в историко-социален контекст, като в общия случай името му се асоциира предимно с не особено плодотворната “дискусия около метода” (*Methodenstreit*) на политическата икономия, която се разгаря през 80-те години на миналия век между него и водещата фигура на “историческата школа” в немската икономика - Густав Шмолер. (Аргументите на двете страни в придобилия характера на истинска война спор са най-отчетливо изразени в студията на Шмолер “Към методология на науките за държавата и на социалните науки” [Schmoller 1883] и в острата реплика на Менгер “Грешките на историзма в немската икономическа наука” [Menger 1884]). Няма да се спирам на тази дискусия, която така или иначе е добре проследена в редица изследвания (що се отнася до Менгеровата позиция, тя без друго ще се очертае в анализа по-нататък)⁶. В центъра на нашия интерес ще бъдат двата основни труда на Менгер *Untersuchungen ueber die Methode* и *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*, защото именно в тях придобиват конкретни очертания резюмираните по-

---

⁶ За подробности по т. нар *Methodenstreit* вж. Schumpeter 1994:814-815); Hutchison 1973:31-37 и особено Schneider 1965:301-331. За позицията на Вебер в дискусията вж. Schluchter 1988:28-36. Тук ще си позволя да цитирам ретроспективното обобщение на Менгер (в паметна бележка от 1891 г. по повод смъртта на стария лидер на историческата школа Вилхелм Рошер), което дава добра представа както за някои от недоразуменията, на които се крепи дебата, така и за балансираността в последна сметка на позицията му: “Различията, възникнали между Австрийската школа и някои немски исторически икономисти далеч не са различия на метода в строгия смисъл на думата. Когато немските исторически икономисти често биват представяни - дори и в научните им текстове - като представители на индуктивния метод, а австрийските икономисти като застъпници на дедуктивния метод, това е в разрез с фактите. Действителното противоречие между двете школи дори приблизително не може да бъде характеризирано като противоречие между емпиричен и рационалистски или между индуктивен и дедуктивен подход. И двете страни признават, че необходимата основа за изследване на реалните феномени и на техните закони е опитът. И двете признават - мога спокойно да го кажа, - че индукция и дедукция са тясно свързани, взаимно поддържащи се и допълващи се средства за познание. Действителната основа на все още непосредените различия между двете школи е нещо много важно. Става дума за различни схващания относно *целите* на изследване и относно гамата от факти, които трябва да анализира една икономическа наука.” (Menger 1970). Малко по-късно Вебер ще използва почти същия израз “неопосредено, изглеждащо непреодолимо, противопоставяне” и ще предложи свой вариант за опосредяването му (вж. Вебер 1998в:59 и сл.)

горе два аспекта на неговата теоретична нагласа. Нека най-напред да реконструираме метатеоретичните схващания на австрийския икономист.

Първото, което се набива на очи в *Изследвания върху метода* е въвеждането на понятието “разбиране” (*Verstehen*) като цел на научното познание, макар по-скоро в “есенциалистки”, отколкото във Веберов смисъл: “Ние сме опознали едно явление, когато до съзнанието ни достигне мисловното му изображение; ние разбираме същото това явление, когато сме опознали основата на неговото съществуване и на своеобразната му формираност (основата на неговото *бътие* и на неговото *бътие тъкмо като такава* [*den Grund ihres Seins und So-Seins*])” (Menger 1969:14).⁷ По-нататък Менгер диференцира това понятие в два аспекта (*Verstaendnis der Sozialerscheinungen in doppelter Weise*): историческо (разбиране на конкретните отношения, в чийто контекст са се развили конкретните феномени в своята особеност - процесите на ставане) и теоретично, което трябва да достигне до специфичната *същност* на конкретния феномен, разглеждайки го като “екземплификация на закономерно съществуване на феномените изобщо” (Menger 1969:15-17). Става дума за разбиране на “същности”, които са корелати на интерсубективния психичен живот и затова имат определящо значение за неговата интерпретация.⁸

---

⁷ Тук повечето изследователи на Менгер съзират влиянието на Аристотеловата *Никомахова етика* върху неговото мислене (вж. например Kauder 1965:97-98). А както съвсем основателно посочва Нау, усилията на Менгер са “съсредоточени върху...онтологично категоризиране на действителността, при което понятията като ‘езикови изображения’ сами представляват част от тази действителност” (Нау 1997:133). **В този смисъл** “разбирането” на действителността предполага винаги анализ на понятийното конструиране. За Менгер “понятието е микрокосмос на системата и същевременно абревиатура на обществото като система” (Нау 1997:151). Що се отнася до Вебер, за него между “понятие” и “действителност” във всички случаи лежи *hiatus irrationalis* (Вж. Weber 1968:15). Откъдето следва и стремежът му да коригира “пропозициите на абстрактната теория”, дешифрирайки **идеално-типичното** ядро в тях. (Вж. Вебер 1998а:62-64). Подобни “корекции” стават възможни, защото и при двамата “разбирането” е свързано с анализ на понятийното конструиране.

⁸ Използваната в последното изречение феноменологична лексика е моя, а не Менгерова, но, струва ми се, тя не е чужда на неговата стилистика. Неслучайно Менгер е проявявал жив интерес към психолози като Оскар Краус, Кристиан Еренфелс и Франц Brentano, които градят схващанията си в опозиция на господстващия тогава психофизичен дуализъм (вж. Kauder 1965:89). Във всеки случай Менгеровото “разбиране на същности” не е чак толкова далеч от идеята на Brentano за интенционалност на психичния живот (от него, както знаем, заема понятието интенционалност и Хусерл). По-късно (през 1914 г.) поелият от Менгер лидерската позиция в Австрийската школа Фридрих фон Визер развива тъкмо в такава посока категорията “разбиране”, обвързвайки я с феномените на всекидневния живот: “Задачата на икономическата теория се състои в това да черпи от съдържанието на всекидневния икономически опит и научно да го тълкува...Съзнанието на икономическия деец предлага огромен насъбран опит, с който разполага всеки упражняващ практическа икономика, и който също всеки теоретик носи в себе си, без да е нужно да го събира със специфични научни средства...Периметърът на икономическата теория се простира до там, до където се простира и всекидневният опит” (von Wieser 1924:8). По-късно ще видим как ученикът на Визер, Алфред Шютц придава недвусмислена

На тази основа се гради и разграничението между исторически и теоретични науки. Към първия вид се отнасят например икономическата история и статистика, към втория - собствено политическата икономия. (Съществува и още един вид науки, които той нарича “практически”, отнасящи се до разработване на стратегии за постигане на определени цели - такива в областта на икономиката са икономическата политика и финансовото дело. Съществено за нашия анализ обаче е разграничението между първите два вида.) На историческото разбиране е отредена ролята на помощно средство за изграждане на теоретични конструкции, които единствено са в състояние да опишат гамата от възможни **типове** индивидуално икономическо поведение. Казано с думите на Менгер: “Теоретичното учение за икономиката (*die theoretische Volkswirtschaftslehre*) се занимава не с практически препоръки за икономическо *действие*, а с *условията*, при които хората разгръщат своята ориентирана към удовлетворяване на потребностите си дейност” (Menger 1969:IX). Теоретичната интерпретация при това е неизбежна, независимо как ни се представят “в действителност” стопанските феномени, изглеждайки например резултанта от отделни икономически действия. (Menger 1969:88).

Менгер специално изтъква, че теоретичните науки не са в състояние и не си поставят задачата да описват изчерпателно емпиричната действителност, нещо, което още по-малко може да се постигне по пътя на “емпиричния реализъм” (чрез натрупване на исторически описания, както предлага историческата школа). Стремехът им е да разкриват нейни “особени страни”, “качествено строги типични форми” и отношенията помежду им, които не са емпирично налични, дори само поради факта, че “отчасти съществуват в нашите идеи” (Menger 1969:41). Това става чрез обратно отвеждане на наблюдаемите човешки феномени (*Erscheinungsformen*) до техните “първоначални и най-прости конститутивни фактори”, като към тях се прилага “съответстващата на природата им мяра”. Стремехът в крайна сметка е “да се изследват законите, съобразно които от споменатите най-прости елементи, разглеждани в тяхната изолация, се формират *по-комплицираните* феномени на човешкото съществуване” (Menger 1969:43). Тази своя гледна точка Менгер определя като “атомизъм”, а по-късните представители на Австрийската школа идентифицират като “методологически индивидуализъм”.⁹ Същественото за всеки теоретичен конструкт, както става ясно от горния цитат, освен другото, е постигането на съответстващата на “природата” на феномена или, иначе казано, законосъобразната мяра. В този смисъл Менгер

феноменологична определеност на идеята за разбиране. Смисълът на тази кратка бележка е да покаже, че потенциалите за това така или иначе се съдържат в теорията на Австрийската школа.

⁹ Изразът “методологически индивидуализъм” е използван най-напред от Й. Шумпетер. Вж. Schumpeter 1908: 88-98.

настоява, че теоретичните науки се стремят към постигането на “строги” (в противовес на “емпирични”) закони, които не подлежат на проверка в емпиричната практика.¹⁰

Ако представата на Менгер за теоретична политическа икономия се състоеше само в така представения скелет, то тя едва ли би представлявала особен интерес от гледна точка на Веберовото разбиране за социални науки в специфичната им отлика от природонаучното познание.¹¹ Още повече като се има предвид чуждата на Веберовата логика аристотелианска реторика. Ако прибавим към това и архаичният за днешния читател език, можем основателно да се питаме в какво собствено се състои приносът на подобно схващане към съвременното научно познание.

Въпросът обаче е там, че въведените дотук **опозиции** са само пролог към ключовата идея на Менгер за наука и за тълкуване на икономическото поведение откъм неговата неедноизмерна рационалност. Оттук нататък *Изследвания върху метода* поставя акцент върху несигурността, погрешимостта, неинформираността, нестабилността на човешкото поведение и на човешкия избор, повдигайки въпроса за границите (но и за неочакваните възможности, отварящи се в пределите на тези граници) на икономическото научно познание. Това разбира се е и критика към **абстрактния** рационализъм на класическата икономика, основаващ се на постулата за еднозначно максимизиране на ползите при явно или неявно отчитане на евентуални “загуби”. Поради

---

¹⁰ Както казва Менгер, да се предприема такава проверка би било все едно математикът да иска “да коригира основните положения на геометрията чрез измерване на реални обекти” (Menger 1969:54).

¹¹ Менгер, собствено казано, не пропуска да подчертава **социално**научния характер на своята теория. (Вж. например Menger 1969:39n., където той в стил, познат ни по-късно и при Вебер, посочва, че разграничението между природни и социални науки не е логическо, а засяга изследваните от тях явления. Вебер отчита този факт, макар че не пропуска да отбележи непоследователността на австрийския икономист в това отношение; Срв. Weber 1968:3n).

Методологическата позиция на Менгер е дори скептична към математизирането на икономическия анализ и води до сериозно разминаване на разбиранията му с тези на Леон Валрас, другата голяма фигура от ранния период на “неокласическата” икономика. В едно писмо до Валрас Менгер пише: “Ние все пак изследваме не отношения между статистически величини, а СЪЩНОСТТА на икономическите явления. Как обаче можем да стигнем до познание за нея (например за същността на стойността, на поземлената рента, на предприемаческата печалба, на разделението на труда, на биметализма и т.н.) по математически път? Математическият метод няма как - дори да е оправдан във всяко друго отношение - да се окаже адекватен за разрешаване на споменатата част от икономическите проблеми” (цит. по Cubbedu 1993:51). Макар именно приложението на математически методи да отваря широки хоризонти пред маржинализма в икономиката през XX век, цената за това за жалост се оказва загубването на теоретична чувствителност към “разбирането”, каквато до голяма степен носи в себе си Менгеровата позиция.(Вж. по този въпрос Hayek 1973:8-9. Вж. също Lachmann 1994, особено студията му ‘From Mises to Schackle. An Essay on Austrian Economics and the Kaleidic Society’, както и Jaffe 1976.

ключовото значение на този пункт, ще цитирам изцяло един красноречив пасаж от книгата на Менгер.

“Тук искаме да обърнем внимание на съществена празнота в горната аргументация. Въпросът не е само в това, че в икономическите си действия хората не се ръководят изключително от съзнание за собствена полза. Един друг също толкова важен момент изключва строгата законосъобразност на човешките действия изобщо и на икономическите им действия в частност, а с това и възможността за строга теория на икономическия живот. Имам предвид *погрешимостта*, момент, който е дори в по-голяма степен неотделим от човешкото действие, отколкото нравствеността, колективизма, чувството за справедливост от икономическия живот. Дори ако ангажираните със стопанска дейност хора се ръководеха винаги и навсякъде от съзнание за собствена полза, то произтичащият от опита факт, че в безброй случаи те грешат относно икономическия си интерес или не познават икономическата си ситуация, би трябвало въпреки всичко да изключва строгата закономерност на икономическите явления. Нашите историци са прекалено търпими към научните си опоненти. Предпоставката за строга законосъобразност на икономическите явления, а с това и за теоретична икономическа наука в един много употребяван смисъл на думата, води не само до догмата за константност на собствената полза, но и до догмата за ‘непогрешимост’ и ‘всестранна информираност’ на човека в икономическите дела” (Menger 1969:74).

Именно от такава перспектива трябва да се разглежда и връзката или по-скоро **напрежението** между теоретично и реалистично (основаващо се на емпирични закономерности) изследване. Показателен е примерът, който Менгер предлага. Теоретичното (или строгото) изследване би посочило, че **при определени условия** нарасналото търсене на дадена стока довежда до “количествено точно определимо повишаване на цените”. Тези условия включват осъзнаване на собствения икономически интерес и строго придържане към него; яснота и непогрешимост от страна на индивидите относно преследваната цел и средствата, с които те разполагат; познание за икономическата ситуация на ценообразуване, върху която те влияят със своите действия; изключване на външни, неикономически принуди върху техните решения. **Реалната** икономическа практика обаче и **реалните** цени, под влияние тъкмо на онова, което излиза извън условията на строгия закон, се развиват по повече или по-малко различна траектория.

Така от своя страна емпиричният закон диктува, че **като правило** (т.е. при определени, неподдаващи се на точно фиксиране обстоятелства) повишаването на търсенето на съответната стока би могло да доведе до повишаване на **реалната** цена. Първият закон, получен като резултат от теоретично, **генетично** изследване, разкриващо природата на явлениято, е валиден, според Менгер, за всички епохи и социални общности, които практикуват разменна търговия. Вторият

допуска изключения дори в пределите на една общност и подлежи на постоянно коригиране съобразно наблюдение на конкретните пазари (Menger 1969:56-58).¹² Строгийт закон може да намери емпирично покритие в съвсем ограничен брой случаи, но не в това е неговата “практическа полезност”, а в регулативната му функция при анализа на емпиричното икономическо поведение. А то, както видяхме, се разгръща в пространството между **възможното при определени условия и правилото на опита**. Или, както отбелязва Хъчисън: “Акцентирайки върху това допускане за коректно знание, Менгер прави първата крачка към анализ на очакванията - основателни или осъществени, неоснователни или разочаровани - и на отношението им към равновесието и неравновесието, т.е. той се опитва да направи крачка към един вид динамичен анализ. Но постъпвайки по този начин, той признава, че неговите ‘точни’ закони имат много ограничена приложимост към конкретното икономическо поведение и към прогнозирането му. Както изглежда, Менгер експлицитно ограничава ‘точните’ закони или самата възможност за такива закони до един вид оптимизиране или до максимизиращо пресмятане” (Hutchison 1973:22-23).

В едно приложение към същата книга Менгер, резюмирайки несъизмеримостта между теоретично и практическо изследване, по експресивен и елегантен начин очертава посоката не само на вебериянските, но и на поствебериянските анализи на нееднозначната рационалност на човешкото действие: “Произволът, грешката и други подобни могат да влияят и влияят фактически по такъв начин, че действащите хора обикновено извървяват различни пътища при строго зададен начален и финален пункт на техните действия. От друга страна, е несъмнено, че при горните предпоставки винаги само *един* път се оказва *най-целесъобразен*” (Menger 1969:264).¹³

---

¹² Тук вече добре се очертава един много рядко обсъждан контекст на Веберовата идеално типова методология, от който стават ясни и основанията на критиката към “абстрактната икономическа теория”. “Незабелязаното” на този контекст и обвързването на идеалните типове изключително с олицетворяваната от Х. Рикерт неокантианска традиция е направо странно, като се имат предвид указанията за внимателното четене на Менгер, съдържащи се в “Обективността...”.

Всъщност само година след смъртта на Вебер, в една остра размяна на реплики с Рикерт по повод претенциите му за влияние върху Вебер, К. Ясперс не без известно основание посочва, че ако Рикерт изобщо остане с нещо в историята на идеите, то ще е благодарение на някои бележки под линия във Веберовите студии (вж. Sica 1990:128-129n). Затова пък присъствието на Менгер в методологическите изследвания на Вебер (както ще видим и по-нататък), макар и твърде анонимно, е добре разпознаваемо и твърде ефективно. Измежду малцината социолози, които в някаква степен изследват методологическата линия Вебер-Менгер са В. Шлукхтер и Фр. Тенбрук (вж. Schluchter 1988:25-40; Tenbruck 1959), от икономистите това прави Лудвиг Лахман (Lachmann 1970). Тук искам специално да отбележа излязлата наскоро книга на Хайно Нау, която поставя Веберовото и Менгеровото мислене в общия контекст на *Sozialoekonomik*, въвеждайки също и фигурите на Г. Шмолер и на Х. Дицел (вж. Nau 1997). Детайлно изследване на Веберовата методология във връзката ѝ с философията на Рикерт може да се намери у П. Бургер (вж. Burger 1976).

¹³ Като казвам, че Менгер “предусеща” по-късните дискусии около рационалността, имам предвид например широко обсъжданата от т. нар “теоретици на спонтанния ред” затворническа дилема. Да си представим двама затворници, които

От такава гледна точка Менгер разглежда и възникването на социални институции от рода на пари, пазари, право, държави, език. Те няма как да бъдат телеологически предпоставени в действията на индивидите, характеризиращи се, както видяхме, с неинформираност, поддаващи се на отвеждащи ги от целта влияния, подвластни на погрешни решения; нито са плод на някакво всеобщо споразумение. Социалните институции същевременно демонстрират своеобразна “естественост”, независимо че си остават “нерефлектирани резултати от историческо развитие”. Затова и задача на генетичното теоретично изследване е да търси отговор на това, което Менгер нарича “най-куриозният проблем, пред който се изправят социалните науки”: “Как става така, че служещите на общото благо (*Gemeinwohl*) и високозначими за постигането му институции възникват без да има насочена към основаването им *обща воля* (*Gemeinwille*)” (Menger 1969:163).¹⁴

И така Менгеровите методологически изследвания очертават образа на една наука, която е призвана не да констатира “обективни” факти, а да интерпретира, в качеството си на теория, икономическите феномени, отвеждайки обратно по генетичната линия представящото се като

очакват съдебен процес за извършеното деяние. Двамата са изолирани един от друг, нямат информация как ще постъпи другия, и следователно не могат да влияят взаимно на решенията си в следната ситуация на избор, пред която ги поставя шерифът: 1) Ако единият направи признание, а другият не, първият бива освободен, а другият получава 12 г. затвор; 2) Ако и двамата признаят - всеки получава по 10 г.; 3) Ако никой не признае - и двамата получават по 2 г. (Вж. Nozick 1993:50-59). Тук могат да бъдат обсъждани различни варианти на разумно действие, но при всички случаи е ясно, че задоволителен резултат не може да се постигне при позоваване единствено на индивидуалната рационалност на всеки от участниците.

Въпросната игрова ситуация лесно може да бъде пренесена върху конкретни социални проблеми, свързани най-вече с противоречието между субективна рационалност и “колективна” рационалност в отношението към публични блага. Ако например желая да допринеса за намаляване на екологичното замърсяване, ще монтирам катализатор на колата си. Ефектът обаче би бил пренебрежимо малък, ако и другите не направят същото, което не ме стимулира да харча пари за катализатор. Ако пък другите го направят, аз ще живея така или иначе в екологично чиста среда и пак нямам стимул да плащам за монтиране на катализатор, тъй като причиненото от мен замърсяване също ще е пренебрежимо малко. (Вж. обсъждането на тази и на други подобни ситуации в Непар 1989:81-86). В контекста на по-късните дискусии на рационалността, които могат да бъдат съотнесени с тези на Менгер специално бих изтъкнал придобилите особена популярност анализи на т.нар. “рисково общество” на У. Бек и особено на съотношението “знание-неведение” (вж. Бек 2001).

¹⁴ Гледната точка към институциите като непреднамерен резултат от действията на индивидите позволява на Менгер да бъде изключително чувствителен към всяка безогледна в своята “преднамереност” насилствена публична промяна на утвърдили се в “естественото” си битие структури. Критиката му към “прагматизма” на Адам Смит в този пункт запазва силата си и по отношение на по-късния “прогресизъм”, който Вебер критикува в методологическите си съчинения (вж. Вебер 1998б:223-236): “Придобилите органично битие стопански институции в повечето случаи мъдро се грижат за живота днес, за тук и сега наличното, за близкото и непосредственото; икономическият прагматизъм е ориентиран към

обективно налично до неговите елементарни конститутивни форми. Те, от своя страна, не са непосредствено дадени на емпиричното наблюдение. Много точно Фр. Хайек констатира, че така Менгер и неговите последователи се опитват “да ни демонстрират, че, тръгвайки от тези познати елементи...те могат да се комбинират само в определени типове стабилни структури, но не и в други. В този смисъл подобна теория всъщност води до подлежащи на фалшификация прогнози за вида структури, които ще възникнат” (Hayek 1973:9).

Над подобна наука обаче тегнат неизбежни ограничения, следващи от обстоятелството, че тя не е затворена в някакво пространство, индиферентно спрямо емпирични процеси, протичащи в друго, хетерогенно за нея, поле. Стандартите на рационалност, които тя откроява чрез своето теоретизиране, се оказват фактически непостижими за субективната рационалност на конкретните икономически агенти - тази рационалност винаги е подвластна на смущаващи я външни влияния или се определя от недостатъчна информация за цялостната ситуация. По този начин защитаваният от Менгер стил на научно теоретизиране безусловно взема под внимание специфичния “етически” елемент на икономическото поведение, но дисквалифицира заемащото на етически натоварена гледна точка като възможна теоретична позиция.¹⁵ Може да се каже, че Менгеровата представа за наука се отклонява съществено от все още влиятелния и по това време просветителски образец. Наистина, свобода на волята и рационално поведение са непосредствено свързани помежду си феномени, преди всичко защото и в двата случая става дума за скъсване с природната предопределеност на действието и за действие собствено в пределите на “социалното”. За Менгер обаче свобода на волята (и следващото от нея рационално поведение) означава не просто правилна “публична употреба на разума”, а и в един много съществен смисъл неизбежна **свобода да се греши**.

3. Теорията за субективната стойност или динамизирането на “света на богатството”.

благосъстоянието на абстрактния, мержелеещия се в бъдещето, отдалечения от настоящето човек и в тази си насоченост прекалено често пренебрегва живите, справедливи интереси на настоящето” (Menger 1970:207).

¹⁵ И в този пункт Вебер следва Менгер, а не немската историческа школа и нейния лидер тогава Шмолер: “Обстоятелството, че човек изследва *каузалното* влияние на *фактически* налични етически или религиозни убеждения върху стопанския живот и при дадени условия ги разглежда като високо действени, не означава поради това въпросните евентуално оказали се каузално въздействащи убеждения непременно да бъдат *споделяни* или смятани за ‘ценни’. И обратно, чрез утвърждаване на високата ценност на дадено етическо или религиозно явление не ни се казва нищо за това дали и непривичните последици от неговото реализиране трябва да получат същия ценностен предикат. По тези въпроси не може да се постигне нищо посредством фактически констатации и индивидите ще отсъдят за тях по различен начин в съответствие със собствените си религиозни и други етически ценностни нагласи.” (Вебер 1998в:211).

Така схващаната наука означава пренасочване на интереса от анонимните и приемани за даденост надличностни структури - произволен резултат във времето от множество индивидуални актове - към **пораждането** на тези структури чрез самобалансиране на потоците от субективни действия. Възниква следователно въпросът: кой е ключовият елемент, позволяващ този баланс и същевременно даващ възможност на “разбирация” метод да влезе в действие? Революционният за тогавашната икономическа наука отговор на Менгер е: **приписващата ценности дейност** на Аза.

Немското понятие *Wert* може да се преведе като “стойност” и като “ценност”. И макар етимологически това да е едно и също, българският език прави разлика между двете, доколкото представата за ценност включва и субективния акт на полагането ѝ, а в понятието “стойност” се утаява по-скоро придобил **самостоятелност** като “обективно” ценен, или ценен сам по себе си, феномен. Впрочем чрез така установилата се в българския език разлика може косвено да се изрази поврата в икономическия анализ, който Австрийската школа осъществява със своята “теория за субективната стойност” (“*Theorie des subjektiven Wertes*”).¹⁶

Последователите на Менгер са единодушни в оценката си за значението на споменатото учение. Фридрих Хайек дори търси по-широко измерение на тази перспектива, като заявява, че всеки значителен напредък в икономическата теория през последното столетие е резултат от последователно прилагане на субективизма. (Вж. Науек 1955:31). А Лудвиг Лахман определя по следния недвусмислен начин революционната стъпка на Менгер: “Сега обаче, с въвеждането на субективната теория за стойността, потребителят вече не може да бъде пренебрегван. В края на краищата тъкмо той приписва ценност на предметите. Внезапно бившият аутсайдър се придвижва в центъра на сцената. И също така неочаквано бившата наука за богатството се превръща в *каталактика*, наука за пазарите, в която потребителят заема привилегировано място” (Lachmann 1994:244-245).¹⁷

---

¹⁶ Р. Кубеду настоява на израза “*Theorie des subjektiven Wertes*” и критикува изместването на акцента у Вебер, който говори за “субективно учение за стойността” (*subjektive Wertlehre*), подчертавайки (под влияние на “историческата школа” и на неокантианската си нагласа) *субективността* на самата теория. (Вж. Cubbedu 1993:19). Тази критика е съвсем коректна, като се има предвид непренебрежимата аристотелианска линия в мисленето на Менгер, но тъй като от интерес за настоящото изследване са не толкова различията, колкото общите места между Менгер и Вебер, дори този симптомален прочит е аргумент за поддържаната тук теза. Друг е въпросът дали “изместването” е резултат от идентификацията на Вебер с неокантианството и с “историческата школа”. Това, както, надявам се, ще стане ясно по-нататък, далеч не е самоочевидно.

¹⁷ Самият Лахман, в друга своя книга, *Max Weber's Legacy*, радикализира подхода на Менгер до истинска икономическа херменевтика, разглеждайки икономическите феномени като “текстове”, които трябва да бъдат дешифрирани чрез “сравнително изследване, чрез което се опитваме да установим отношение между едно наблюдаемо явление (текст) и

Но не само последователите на Менгер си дават сметка за теоретичните потенциали на учението му. Догматичният марксизъм от началото на века (а и по-късно) е, разбира се, враждебно настроен към преоценката на “фундаменталните истини”, на които се покои трудовата теория за стойността. В края на 60-те години на XX в. обаче тъкмо един марксист, французинът Морис Годелие, резюмира приноса на “теорията за пределната полезност” към икономическия анализ в три изключително важни и за настоящото изследване пункта: “Струва ми се, че... можем да запишем позитивни резултати в сметката на теория за пределната полезност на три основания: а) защото тя произтича от всекидневните понятия на обичайната практика и ги систематизира; б) защото особено грижливо третира ситуацията на пределна полезност, в които се оказват производители и потребители и по този начин успява да обоснове прилагането на маргинално пресмятане и легитимността на собствените си понятия; в) защото тя - чрез идеята си за пределните доходи от факторите за производство - принципно изключва конститутивната за структурата на капитализма хипотеза за експлоатацията на труда от капитала; именно по този начин теорията за пределната полезност изгражда обща теоретична рамка, която е в състояние да поеме и да систематизира наново идеологическите съдържания на текущите икономически понятия, т.е. позволява ‘преживяваната като несъмнена’ всекидневна икономическа практика да бъде легитимирана и изразена под формата на научна истина” (Godelier 1972:42). Да удържим в съзнанието си повтарящият се мотив в горния цитат: **несъмнен принос на “теория за пределната полезност” е способността ѝ да изгради концептуален апарат, който именно като теоретична структура успява да схване всекидневното качество на икономическата практика.** По-късно (в контекста на Веберовия анализ на категориите на теория за пределната полезност) ще видим колко проницателно е това изказване на Годелие. Сега ще се спрем на съставящите тази структура елементи.

Това, което прави преди всичко Менгер, е, че превръща човека с неговите разнообразни потребности и със способността му да приписва ценност на нещата около себе си в изходна точка

представа, съществуваща в човешкото съзнание преди изписването на текста и на която последният е призван да даде израз” (Lachmann 1970:18). Подобни опити за ново четене на Менгер днес са красноречиво свидетелство за “криза на релевантността” на съвременната силно инструментализирана икономическа наука (вж. Lavoie 1994:2). Иначе за по-широкото значение на Менгеровия пробив може да се съди и по изключително интересното изследване на Мери Дъглас и Бейрн Ъшъруд *The World of Goods: Toward an Anthropology of Consumption*, в което авторите се интересуват преди всичко от “символната употреба на благата”: “Забравете, че благата стават за ядене, за обличане и за осигуряване на подслон, забравете полезността им и вместо това се съсредоточете над идеята, че те са подходящи за мислене; схващайте ги като невербален медиум на човешката творческа способност” (Douglas & Isherwood 1980:62). Това е покана за следващо преосмисляне на породената от човека вещна ценностна среда, което обаче не би било възможно без началото, положено от Менгер.

на икономическото наблюдение. Затова основното понятие, с което работи неговата теория е “благо” (*Gut*) - проблемът за “стоката” (*Ware*) се появява доста по-късно в анализа му. Предмети на икономическата дейност за индивида, т.е. блага, са нещата, които са **в недостиг** спрямо потребностите му - на всички останали той не придава ценност в икономически смисъл. Подобна гледна точка позволява да се обвържат заедно два важни елемента - материалните блага и ориентираните към тях “полезни човешки действия” (съответно въздържането от действие) (Menger 1968:7). (Тук съвсем мимоходом ще отбележа родството на тази Менгерова дефиниция с понятието за социално действие при Вебер (вж. Weber 1985:11). И в двата случая общият момент е така да се каже **приписващата дейност** на Аза).

“От досегашното ни изложение... следва, че човекът с неговите потребности и с неговата власт над средствата за удовлетворяването им е начална и крайна точка на всяко човешко стопанство. Човекът изпитва най-вече потребности за блага от първи ред и превръща онези, които има на разположение - но са по-малко от необходимите за покриване на нуждата - в предмети на стопанската си дейност, в икономически блага. Той не намира практическо основание да включи останалите неща в кръга на тази своя дейност” (Menger 1968:69-70). В съответствие с това и икономическата “ценност” на съответното благо лежи не в самото него, а в **отношението** на благата към човешките потребности. Поради което, както отбелязва Менгер, с промяната на отношението изплува или се губи ценност. Не е трудно от тук да се направи умозаклучението: “неикономическите блага...не само...нямат разменна стойност, а и изобщо нямат никаква стойност, а следователно те нямат и потребителна стойност” (Menger 1968:83). Извеждайки на преден план оценяващата способност на индивида, тази гледна точка се отказва да схваща стойността както като нещо изначално присъщо на благата, така и като някаква самостоятелна неизменна величина. Тя се оказва **отсъждане за ценност**. При което “стойността (*Werth*)...не само по своята *същност*, но и съобразно *мярата* си, има винаги субективен характер. Благата имат “ценност” (*Werth*) винаги за определени субекти на стопанска дейност, но и за такива субекти те имат само *определена* ценност” (Menger 1968:119). Тук му е мястото да разгледаме в по-широк контекст един дискутиран вече ключов проблем.

Определяйки благата в горния смисъл, Менгер се стреми да опише не само света на предметите за непосредствена консумация откъм ценността им за индивидите, но и тоталността от икономически отношения. Ако не беше така, теорията му щеше да има твърде ограничено значение. Но доколкото нас ни интересува общата идея, а не детайлите на теорията, няма да се спирам на значително по-усложнения анализ след въвеждането на машини за производство на блага, фабрики, търговска мрежа и т.н. Австрийският икономист, разбира се, отделя значително внимание на тези въпроси например в глава 4 “Теория за размяната” и в гл. 6 “Теория за стоките”.

И все пак един аспект на прехода към такъв анализ (вж. Menger 1968:21-36) е важен и от гледна точка на общата идея. Още в началото на *Grundsätze* се прави разграничение между годните за пряко потребление предмети (“предмети от първи ред”) и богатата от “втори”, “трети” и “четвърти” ред, които прогресивно се отдалечават от функцията да служат за **непосредствено** удовлетворяване на потребности. (Ако например хлябът може да бъде веднага консумиран, то например брашното или горивните материали само **опосредствано** допринасят за удовлетворяване на нуждите. В още по-голяма степен това важи за следващите редове, към които се отнасят, да речем, пшеницата или мелницата - трети ред; нивата за добиване на пшеница - четвърти и т.н.). Това разграничение обаче няма нищо общо с класическото разделение между “средства за потребление”, “средства на труда” и “средства за производство”. Защото приписващата ценност дейност на индивида обединява аналитично разчленените редове в **една** група. “Ценността [във всеки момент българският език се колебае дали да използва “ценност” или “стойност! - К.К.] на производителните блага се определя от стойността на завършените продукти, а стойността на завършените продукти се основава на ценностното отсъждане на потребителя. Класическата последователност: трудови усилия-разходи за производство-стойност на завършения продукт е обърната с главата надолу” (Kauder 1965:88). И тук се натъкваме отново на проблема за грешката и за липсата на информация в съчетание с фактора “време”. Колкото повече “редове” са намесени във веригата, толкова повече върху способността на индивида да оцени благото от по-нисък ред влияе евентуалното “незнание”, толкова по-голяма е вероятността от грешка, толкова в по-висока степен необходимостта от “повече време” за отсъждане внася несигурност в процеса на икономическо действие. Или, ако модифицираме един обрат на Шютц от неговата феноменология на всекидневното действие, комбинацията от неинформираност и отлагане във времето на финалното отсъждане е “онтологически преддадена” на самото действие (срв. Шютц 1998:216). Пак в този смисъл ориентацията на икономическото действие към бъдещето предопределя съществено качеството на неговата рационалност, която очевидно няма как да се характеризира с автоматизма на отношението цел-средство.¹⁸

Така “светът на богатството”, постоянната тема на класическата политикономия, придобива непознат дотогава динамизъм, който е в непоколебима зависимост от преживяващата дейност на Аза. Сега вече става възможно “благата” (съответно стоките) да не се схващат като родови

---

¹⁸ КAUDER свидетелства, че след 1900 г. Менгер проектира мащабно типологично (антропологично) изследване върху динамиката на потребностите в различни културни контексти. Той изброява в каталога на Менгеровата библиотека 122 заглавия на книги, свързани с пътешествия, география и антропология, с които той е работил (вж. Kauder 1965:89). Макар този проект, подобно на всеки друг от такъв характер, да остава нереализиран, той е сигурен знак за принципната хуманитарна насоченост на Менгеровото мислене.

категории, а всяко благо се разпада на “кванти” в зависимост от разпределението му според преценката и потребността на индивида, като ценностната редица е винаги низходяща.¹⁹

Едва ли е случайно, че в този контекст Менгер използва едно гранично за правото и за икономиката понятие, *Vermoegen*, чрез което той преформулира идеята за “собственост” (*Gueterbesitz*) и за “притежание”. То няма точен еквивалент на български език поради обемността и пластичността си. (Впрочем Вебер също въвежда по подобен начин понятието *Vermoegen* в “Основни понятия за стопанско действие”. Срв. Weber 1985:46). Чрез *Vermoegen* Менгер обвързва полагане на ценности с техния обективен корелат - икономическите блага. Така понятието включва едновременно редицата от икономически блага (характеризирани винаги чрез **дефицит**) в обсега на действие на индивида и способността му да се ползва от тях (**оценени** като значими от гледна точка на потребностите му и в този смисъл *verfuegbar* - “прилежащи в обсега”). Ще преведем това понятие приблизително като “способност за разполагане”. “Способността за разполагане (*das Vermoegen*) може да се определи като ‘тоталността от блага, прилежащи в обсега (*verfuegbar*) на извършващия стопанско действие индивид, чието количество е по-малко от изпитваната към тях нужда’. В едно общество, в което е налице надвишаващо нуждите му количество блага, не би имало нито икономически блага, нито ‘способност за разполагане’“ (Menger 1968:71-72). Така че *Vermoegen* е по-скоро “мяра” за полезност, динамично съотнасяне между ценни предмети за ползване и степен на удовлетворяване на потребностите, отколкото статична съвкупност от материални блага. Менгер му приписва функцията на еталон за сравняване на възможностите за удовлетворяване на потребностите между различните икономически дейци.

В крайна сметка “обективно налични са само физическите неща (*die Dinge*), съответно техни количества, а стойността им (*ihr Werth*) е нещо принципно различно - а именно формирана

---

¹⁹ Това дава възможност на Менгер да формулира една зависимост, позната днес под името “закон за намаляващата полезност”. Да си представим, че потребностите на икономическия агент се подреждат в йерархичен ред от 10 към 1. Дадено благо придобива икономическа ценност за него, ако е поне с един квант по-малко от необходимите му 10 единици. Ако индивидът, например, разполага със 7 кванта от него, той ще удовлетвори най-напред неотложните си потребности, вървейки по низходящата редица от 10 към 4, като оставя потребностите от 3 до 1 неудовлетворени. И тогава значимостта на съответното благо за него ще се равнява на 4. Съобразно това дали нарастват или намаляват квантите от съответното благо, варира и стойността на оценката. В този смисъл е и формулировката на Менгер: “...стойността на един квант (*Teilquantitaet*) от количеството блага на разположение за съответното лице се равнява на значението, което имат за него най-маловажните от прилежащите към общото количество и удовлетворяващи потребностите със същия този квант” (Menger 1968:99). Малко по-късно Фридрих фон Визер придава по общ и елегантен вид на Менгеровата формулировка, използвайки за пръв път фразата “пределна полезност” (от този момент нататък учението на Австрийската школа става известно тъкмо като “теория за пределната полезност”): “Величината на стойността на произвежданите блага се определя от най-малката пределна полезност, която може да бъде постигната в определен клон на производството” (Wieser 1884:149).

от въввлечените в стопанско действие индивиди оценка (*ein Urtheil*) относно значението, което има разполагането с тези неща, за поддържането на техния живот, съответно за благосъстоянието им. Тъкмо обективизирането на изцяло *субективната* по характера си стойност на благата обаче е допринесла съществено за бъркотията във фундамента на нашата наука” (Menger 1968:86).

От представеното до тук можем да направим един изключително важен извод, който струва ми се отваря перспектива за Веберовите анализи на модерното всекидневие. С този извод, разбира се, не може да бъде ангажиран Карл Менгер, доколкото става дума за ретроспективна рефлексия през призмата на целия следващ опит в сферата на социалнонаучното познание. И все пак, както ми се струва, основанията да бъде той направен се съдържат в самата Менгерова гледна точка към социалния свят.

Пренасочването на теоретичния поглед от “угасналите” вещни структури на икономическия живот към оценяващите действия на индивида като потребител води до един на пръв поглед парадоксален резултат: изведнъж откриваме, че икономическата реалност, в която пребивава индивидът не е монолитно цяло, а като че ли се разпада на два свята. От една страна - строго закономерният, едва ли не математически дефинируем, свят на теоретичната рационалност (непостижим в тоталността си за практическата дейност на икономическия агент) и от друга - светът на практическата рационалност, с цялата му динамика и склонност постоянно да променя стойностите си. Икономическата теория, по начина, по който я развива Менгер, не обитава единствено първия свят, а непрестанно се движи по границата между двата, търсейки достъп до втория. Тази възможност тя получава благодарение на **интерпретиращата способност** на икономическия деец, която е същата онази позната ни вече негова способност да приписва ценности. Следователно интерпретативната дейност не е пасивно констатиране на конфигурации от материални блага, а, собствено казано, поражда и преобразуване на конфигурации: преконфигуриране.²⁰ По този начин индивидът като потребител влияе съществено върху принципите на структуриране на материалния свят на благата. Тъкмо върху тази “конструктивна” функция на оценъчните действия се съсредоточава “разбиращата” икономика на Менгер.

Тук има обаче и втори важен аспект. Освен че влияе върху структурирането на света на материалните блага, в процеса на удовлетворяване на потребностите си индивидът непрестанно разкрива свои незадоволени потребности и дори **формира нови**. С това се открива шанс за опосредствано въздействие на въплътената във вещния свят теоретична рационалност, за възможността тя да прониква в икономическото всекидневие на индивида и да го ин-формира. Неслучайно изписвам по този начин думата “ин-формира”, наблягайки едновременно на момента

---

²⁰ За категориалната употреба на “конфигурация”, макар и по скоро в контекста на изследване на епохите вж. Albrow 1996:30.

на информация и на формиране. Един от ключовите елементи в Менгеровата теория на икономическото действие е “знанието” - било то и като непълно, погрешно, подвеждащо знание. Знанието като **стилизиран опит**, което ще рече и като десубективиран опит, опосредства субективното отношение на модерния индивид към неговата вещна среда. Именно на знанието основава той своята интрепретативна способност, то позволява тя да поражда рационални резултати, **имитиращи** предписанията на теоретичната рационалност. Знанието в света на практическата дейност не е само по себе си теоретично знание, но доколкото му е “родствено”, то подготвя и сетивността, телесната конституция на човека да поема в себе си телеологичните редици на овещената теория. Тъкмо чрез въпросното ин-формиране теоретичната рационалност “набелязва” свои ниши в иначе недостъпното за нея всекидневие на индивида. Така първоначалната двустранна недостъпност се оказва преодоляна или поне **принципно преодолима**.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Бек, У.** 2001. Световното рисково общество. Изд. “Обсидиан”, София
- Вебер, М.** 1998а. ‘Критически изследвания по логика на науките за културата’. В: М. Вебер. *Смисъл и ценност*, София
- Вебер, М.** 1998б. ‘Обективността на социалнонаучното и на социалнополитическото познание’. В: Макс Вебер. *Смисъл и ценност*.
- Вебер, М.** 1998в ‘Смисълът на “свобода от ценности” в социологията и в икономическата наука’. В: М. Вебер. *Смисъл и ценност*.
- Фотев, Г.** 1982. *Принципите на позитивистката социология*. Изд. на БАН, София.
- Шютц, А.** 1999. ‘Структури на жизнения свят’. В: А. Шютц. *Чужденецът. Избрани студии* (съст. К. Коев). Изд. ЛИК, София.
- Albrow, M.** 1996. *The Global Age. State and Society Beyond Modernity*. Polity Press, Cambridge.
- Burger, T.** 1976. *Max Weber’s Theory of Concept Formation*. Duke University Press. Durham, North Carolina.
- Cubeddu, R.** 1993. *The Philosophy of the Austrian School*. Routledge, London and New York.
- Douglas, M. and Baron Isherwood.** 1980. *The World of Goods. Toward an Anthropology of Consumption*. Harmondsworth: Penguin, New York.
- Godelier, M.** 1972. *Rationalitaet und Irrationalitaet in der Oekonomie*. Europaeische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main.
- Hayek, F.** 1973. ‘The Place of Menger’s Grundsätze in the History of Economic Thought’. In: *Carl Menger and the Austrian School of Economics* (ed. by J. R. Hicks and W. Weber), Oxford at the Clarendon Press.
- Hayek, F.** 1955. *The Counter-Revolution of Science*. The Free Press, Glencoe.
- Hutchison, J.** 1973. ‘Some Themes from “Investigation into Method”’. In: *Carl Menger and the Austrian School of Economics*.
- Jaffe, W.** 1976. ‘Menger, Jevons and Walras De-Homogenized’. *Economic Inquiry* (December).
- Kauder, E.** 1965. *A History of Marginal Utility Theory*. Princeton University Press, Princeton.
- Lachmann, L. M.** 1994. *Expectations and the Meaning of Institutions. Essays in Economics*. (ed. by Don Lavoie). Routledge, London and New York
- Lachmann, L.M.** 1970. *The Legacy of Max Weber*. Heinemann, London
- Lavoie, D.** 1994. Introduction. In: L. Lachmann. *Expectations and the Meaning of Institutions*.

- Menger, C.** 1968. *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. Gesammelte Werke. Band I.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- Menger, C.** 1884. 'Die Irrthümer des Historismus in der deutschen Nationalökonomie. In: *Gesammelte Werke. Bd. III*
- Menger, C.** 1969. *Untersuchungen ueber die Methode der Sozial Wissenschaften und der Politischen Oekonomie. Gesammelte Werke. Bd. II*
- Menger, C.** 1970. 'Wilhelm Roscher'. *Gesammelte Werke. Bd. III.* Tübingen
- Nau, H.** 1997. *Eine "Wissenschaft vom Menschen". Max Weber und die Begründung der Sozialökonomik in der deutschsprachigen Oekonomie 1871 bis 1914.* Duncker & Humblot, Berlin.
- Nozick, R.** 1993. *The Nature of Rationality.* Princeton University Press. Princeton, New Jersey.
- Parsons, T.** 1933-1934. 'Some Reflections on "The Nature and Significance of Economics"'. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 48.
- Parsons, T.** 1968. *The Structure of Social Action.* Free Press, New York.
- Polanyi, K.** 1968. *Primitive, Archaic and Modern Economies* (ed. by George Dalton). Beacon Press, Boston.
- Schluchter, W.** 1988. *Religion und Lebensführung. Band I. Studien zu Max Weber's Kultur- und Werttheorie.* Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Schmoller, G.** 1883. 'Zur Methodologie der Staats- und Sozialwissenschaften'. In: *Schmollers Jahrbuch*, 7.
- Schneider, E.** 1965. *Einführung in die Wirtschaftstheorie. IV. Teil: Ausgewählte Kapitel der Geschichte der Wirtschaftstheorie. 1. Band.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- Schumpeter, J.** 1994. *History of Economic Analysis* (ed. from manuscript by Elizabeth Booddy Schumpeter). Routledge, London.
- Schumpeter, J.** 1908. *Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie.* Leipzig, Duncker und Humblot.
- Sica, A.** 1990. *Weber, Irrationality, and Social Order.* University of California Press. Berkeley and Los Angeles, California
- Tenbruck, F. H.** 1959, 'Zur Genese der Methodologie Max Webers'. *Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie* No11.
- Weber, M.** 1968. 'Roscher und Knies und die logischen Probleme der historischen Nationalökonomie'. In: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*
- Weber, M.** 1985. *Wirtschaft und Gesellschaft.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.

von Wieser, Fr. 1924. 'Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft'. In: *Grundriss der Sozialoekonomik*. I. Abteilung. 2. Teil, Tuebingen.